

sekvencam sledi rutinska nerodnost: namesto da bi se v scenah mladostnih ekscesov pokazani problem analiziral, kolektivno ali individualno, sledi akcijska zgodba v obliki melodrame, kjer se človeška prevzetnost, *hybris*, kaznuje z avtomobilsko smrtno nesrečo. Tudi če je vsa ta druga zgodba vzeta iz policijske kronike, kar je verjetno, je to samo druga umetniška zmeta v scenariju, je melodramski zaključek nekega psihološkega in družbenega problema, zaključek s spletkarsko usodo, ki pogubi oziroma pokvari življenje dvema nedolžnima človekoma.

Vzlic tem umetniškim pomanjkljivostim scenarija zapusti film močan vtis. Ne seveda toliko zaradi svoje umetniške dovršenosti kolikor zaradi svoje ideje, ki se prebija skozi dokumentarno zbrano gradivo, četudi to, žal, ni dovolj prečiščeno in prelito v umetniško podobo.

Ako primerjamo *Nočni izlet* s Kosmačevim in Štigličevim *Oblakom* in pa Hladnikovim *Plesom*, hodita Groblerjev scenarij in film prav nasprotno pot. Pri omenjenih dveh filmih je zunanja akcija vsa prikrita, zastrta z notranjim dejanjem, v *Nočnem izletu* pa notranje dejanje prekriva zunanja, »dokumentarna« akcija. Umetniška nedomišljenost Groblerjevega scenarija je verjetno v zvezi z njegovim dosedanjim večidel dokumentarnim filmskim delom, ki scenaristu in režiserju ne dopušča tiste velike ustvarjalne svobode pri obdelavi gradiva, kot jo umetniški film nujno zahteva. Če se bo Mirko Grobler kot filmski delavec sprostil te sugestije »dokumentarnega materiala«, se mu bo verjetno posrečil film, ki bo tudi umetniško vseskoz prepričljiv, ne samo družbeno dokumentarno zanimiv, kar *Nočni izlet* brez dvoma je.

Vladimir Kraļj

ZAPISKI

ZDRAVA RAST NA MOČVIRNIH TLEH

Po pokolu črnskih demonstrantov v Sharpevillu, po veličastnem pohodu tridesetih tisočev mirnih, spodobnih domačinov na Capetown in po izstopu Južnoafriške unije iz Britanske skupnosti narodov je svet že drugič v tem stoletju pretresen prisluhnil utripu življenja v Južnoafriški uniji. Poročevalci različnih narodov in različnih kvalitiet so mu nemudoma posredovali podobe te nedozorele države in njene tretjerajhovske vlade. Veliko so pretiravali, marsikaj so popačili; skoraj vsi pa se pridružujejo mnenju južnoafriškega zgodovinarja Léa Marquarda, ki je ob zadnjih dogodkih jedrnato zapisal: »Po petdesetih letih obstoja se Južna Afrika spet otepa s svojimi začetnimi težavami, ki pa so tokrat dokaj resnejše. Skušala je učvrstiti zahodno civilizacijo z zavrnitvijo njenih pridobitev za temnopolte ljudi; njen neuspeh je popoln.«

Da je politika rasne diskriminacije zašla v slepo ulico, pokažejo že številke, ki jih Verwoerdova propaganda ne more ovreči. Za gospodarski dvig črnskih »rezervatov« bi nemudoma potrebovali sto milijonov funtov, a vlada jih je dala le petindvajset. Idealistični načrt o ureditvi notranjih težav je med drugim predvideval porast črnskih trgovcev za trideset tisoč letno, po sedmih letih rasne politike se je njihovo število povečalo le za 2161! Za dvig črnske industrije je vlada leta 1959 določila eno dvestotisočinko narodnega dohodka,

čeprav pride v deželi 3.500.000 belcev na 9.000.000 črncev. Dalje vemo, da je 20 odstotkov bolnih otrok v bolnišnicah le zaradi podhranjenosti; podhranjenost je vzrok enakemu odstotku smrtnih primerov med otroki do dvanajstega leta. Nazadnje naj še omenimo, da je samo leta 1957 prišlo pred sodišče 1.500.000 črncev in da danes samo v ječi »Modder B« blizu Benonija životari od 6000 do 14.000 črncev.

Po vsem tem ni čudno, če so tudi mnogi belci vsaj kritično, če ne že sovražno razpoloženi do režima. Buržoazija se ne more razvijati zaradi majhne kupne moči črnkega prebivalstva, južnoafriško gospodarstvo pa poleg tega že dalj časa stagnira zaradi pomanjkanja prave konkurence, zaradi nezainteresiranega in slabega opravljanja dela in zaradi strokovne zaostalosti črncev. Nezadovoljni buržoaziji stoji ob strani tudi izobraženstvo. Književniki so med najbolj naprednimi in smemo trditi, da je južnoafriška književnost pošten, zgovoren odsev naprednih sil v deželi.

Južna Afrika veliko bere. Knjige so bile priljubljene že v ranem obdobju države, ki je nastala pred petdesetimi leti z združitvijo dveh angleških kolonij in dveh burskih republik. Pisane so v dveh jezikih: v afrikanskem* in angleškem. V deželi govore še kakih osem važnejših dialektov in jezikov, a ti niso dali literature v pravem pomenu besede.

A. Afrikanska književnost

Afrikanska književnost je doživljala podoben razvoj kot afrikansko ljudstvo: odseva torej njegov poraz in podvrženost (burska vojna od 1899 do 1902) in pa osamosvojitve in zmagoslavje (pridobitev politične oblasti okrog 1924). Jezik burskega ljudstva (t. j. mešanice holandskega, francoskega in nemškega življa) je bil dalj časa izoliran in zaničevan. Dvignila ga je šele po burski vojni pomembna generacija pisateljev. V tem času so bili Afrikanerji premagani, teptani, a ponosni. Hranili so svojega duha s slavo in simpatijami, ki so jih želi v Evropi, in z močno romantično in lirično poezijo. Podobna je bila proza, ki je šele po 1924 zapustila sentimentalno slikanje vasi, lova, romantičnih prigod. Njen realizem je zelo šibak in tudi v naprednosti jo angleška vrstnica močno prekaša. Znani pisatelj A. Paton pravi o afrikanskem romanu: »... to je otrok, ki ni nikoli dozorel.« 95 odstotkov Afrikanerjev zato raje posega po angleških romanih.

Šele v zadnjem času srečujemo nekatere več ali manj izjemne poskuse realističnih in objektivnih romanov. Tak je *Die Held* (Heroj) C. M. Van den Heeverja. Roman je študija propada preprostega Afrikanerja v mestu. Tipični Afrikaner je namreč sin »velde«, prostrane divjine, strasten deželan, ki se oklepa zemlje z vsemi silami ter v boju z njo suženjsko izkorišča črnca. V mestu je nesrečen, mučijo ga manjvrednostni kompleksi, gloda ga zavist, ker ne more preboleti angleškega gospodarskega čudeža.

Eden zavestnih upornikov proti družbeni ureditvi v Južni Afriki je Jan Rabie. V njegovem delu *Ons die Afgod* (Mi, idol) se mlad Afrikaner odreče veri v teorijo »apartheida«. Mlada generacija postaja manj mlačna in Rabie v

* Jezik evropskih priseljencev, Burov, imenujemo *afrikansščina* (*l'afrikaan* v francoščini, *Afrikaan* v angleščini). Narod lahko imenujemo *afrikanski*, prebivalce *Afrikanerje* (*les Africaners*, *the Africaners*).

njenem imenu ugotavlja: »Bolj kot bič in meč zagotavljata obstoj naroda njegova duševna zrelost in neomajno vztrajanje pri moralnih principih.« Bodočnost, si drzne napisati kljub izredno strogi cenzuri, je v rokah ljudstev in ne držav.

Če je afrikanski roman dokaj šibak, je močno pomembna njegova poezija. Pravijo, da je afrikanščina idealen jezik za poezijo. Po mnenju kritikov lahko afrikansko poezijo uvrstimo med najboljše na svetu. Še bolj bo marsikoga presenetilo, da imajo južnoafriški pesniki izredno širok krog bralcev. Čeprav je Afrikanerjev le toliko kot Slovencev, v njihovi deželi neprestano izhajajo pesniške zbirke, ki jim je posvečen dobršen del radijskega programa, in razprave o novih delih so povsod živahne in dolge.

(Konec prihodnjič)

Vilko Novak

GLOSE IN KOMENTARJI

GLEDALIŠČE PRAZNIH ROK

V *Ljubljanski kroniki*, ki jo je napisal za beograjski časopis *Danas* (5. januarja 1962) pesnik Veno Taufer, smo priče svojevrstne kulturno idejne dialektike. Po mnenju Vena Tauferja je namreč Odra 57 edino gledališče v Sloveniji, ki je objavilo in napovedalo »stvaren, idejno in estetsko konkreten, revolucionarno koncipiran program«. Spričo tega bi seveda gledalec upravičeno upal, da bodo vsa dela in vse uprizoritve na Odru 57 izraz tega veličastnega in enkratnega programa, ki ima svoje idejno oporišče v razpravljanju Tarasa Kermaunerja *O nekaterih problemih sodobnega gledališča*. To tembolj, ker je pisanje Tarasa Kermaunerja povzročilo visoko temperaturo v Sloveniji in o njem razpravljajo celo v kavarnah, kot poučuje srbskohrvaške bralce Veno Taufer. Toda glej ga spaka, že prva uprizoritev na Odru 57 ni bila v redu, zakaj: »S prvo premiero (Zupanove drame *Aleksander praznih rok*) je bil izpolnjen samo drugi, estetski del programa, ker bi uprizorjeno delo moglo prenesti vsako drugo gledališče.« Zaboga, se vprašamo, kakšno pa je to gledališče, ki napove revolucionarni program in ga začne izvajati z deli, ki sodijo v tako imenovana uradniška gledališča? Kje je torej revolucija v gledališču? Ali je skrita v besedah ali v dejanjih? In kako je mogoče napovedati revolucijo in je hkrati ne izvajati?

Po mnenju Vena Tauferja ni tega tragičnega nesporazuma na Odru 57 kriv nihče drug kot pisec drame Vitomil Zupan; njegovo delo je namreč nastalo vsaj tri leta prej, »v času (1954), ko je bil sentimentalni humanizem še borbena ideologija proti dogmatski birokraciji in unitaristični oblasti...« Seveda pa so se medtem pogoji spremenili in Vitomil Zupan je s svojimi sentimentalno humanističnimi nazori kratko in malo zastarel. Čudno pri tem je le to, da niso niti vodstvo niti dramaturg niti prijatelji Odra 57 tega dejstva ugotovili pred premiero. Le kaj neki so delali tisti čas? Menda so tako naporno premišljevali o revoluciji v gledališču, da niso niti opazili idejno diverzantskega Zupanovega dela, ki se jim je tako neženerano pretihotapilo v njihov revolucionarni program. In tako so v dobri revolucionarni veri začeli svojo letošnjo sezono, ne vedoč, da jo začenjajo v znamenju tolikanj osovraženega sentimentalnega humanizma, ki se zoper njega z združenimi močmi vojskujejo že celo koledarsko leto.

ZAPISKI

ZDRAVA RAST NA MOČVIRNIH TLEH

(Konec)

Uys Krige je eden največjih pesnikov. Je liričen, muzikalen, tesno povezan s svojim ljudstvom, čigar zablode ga begajo. Eno najnovejših zbirk je posvetil življenju črncev ter z njo pretresel rojake:

*Waarom ons boot vol tweedradsteeds en
stuurloos, sonder loods?*

*Waarom so weinig meerglans van die
glorie in ons lewe?*

*(Čemu je ladja naša prepuščena večnim bojem,
brez krmila in krmarja?)*

*Čemu žioljenja naša blišča slave
ne poznajo?)*

Med pesniki naj omenimo še v Izraelu živečo Olgo Kirsch, ki jo je nena-klonjena kritika pripravila do molka. Vendar ni menda nihče bolje naslikal zavožene politike njenih rojakov:

*Iz strahu grajeno je obzidje hiše,
sovraštvo zapahnilo sleherna je vrata,
zidar le skozi lino vidi brata,
ne upa brati, kaj za njim na zidu piše.*

Med afrikanskimi pesniki je tudi nekaj črncev. Včasih so nejasni, a polni vere v trdoživost in lepšo bodočnost svojega ljudstva. Z mlado generacijo, ki se pripravlja v ozadju, si bodo verjetno upali zastaviti kočljiva in usodna vprašanja: afrikanska književnost je torej nabita z eksplozivom.

B. Književnost v angleškem jeziku

Britanski kritik Lehrmann je pravilno opozoril, da v angleščini pisana literatura Južne Afrike ni veja angleške književnosti, temveč samostojno, samo-svoje telo. Za očeta njene poezije štejejo Thomasa Pringla, prijatelja znanega angleškega romantika Coleridgea in znanega borca proti suženjstvu. Veliko angleških pisateljev v Južni Afriki je še danes njegovih dolžnikov. Vendar je poezija šibkejša zvrst angleške literature. Pesniki verjamejo, da lahko le angleško ljudstvo prinese deželi svobodo in pravico, skratka »fair play«. Muči pa jih občutek izoliranosti, izgnanstva in celo izobčenstva. Radi zastavljajo vprašanja: kdo je Južnoafričan? Potepuh sredi čudovitih naravnih lepot? Kaj je njegova naloga? Spojitev z vsemi ljudmi in ljudstvi in privolitev v ustvaritev človeštva v njegovem najširšem pomenu? Če ni danes v angleščini pisana poezija samo vzdihujoča in boječa, se mora za to zahvaliti predvsem tej trdni volji po spojitvi in združitvi.

Omenimo naj samo enega pesnika, P. T. Princa, znanega po *Chaki*, pesnitvi epskih širin, ki je navdihnila basutskega domačina Thomasa Mofoloja. Mofolojeva zgodba v sesotskem dialektu je prava saga in namig, kakšno literaturo nam še lahko nudijo črnski pisatelji. Chaka je bil slaven zulujski kralj, ki ga ni civilizacija nikoli pokvarila. Opis borbe proti zlu, ki ga človek nosi v sebi, daje knjigama, ki se gibljeta v atmosferi nasilja, vraževernosti, heroizma in melanholije, posebno vrednost. Zanimivo pa je, da je prvo pristno, toplo, nepristransko podobo nesrečnih Zulujev podal znani angleški romanopisec Rider Haggard; napravil je za Zuluje to, kar je napravil za Indijance Fenimore Cooper.

Klasični južnoafriški romani, pisani v angleškem jeziku, vsebujejo predvsem dva elementa: sveže, poetične opise mladosti, dežele in njenih ljudi ter včasih zelo subtilne študije odnosov med člani dveh etničnih skupin (predvsem afrikansko in anglosaško). Svoj vzpon je angleški roman doživel po zadnji vojni. Ker je Anglosaksoncev le milijon, nas število njihovih pisateljev močno preseneča. Toda južnoafriške romane bero tudi drugod po svetu, predvsem v ZDA in v Angliji. Del romanopiscev je zato zašel v nevarnost: piše za zabavo tujcem.

Pisatelji, ki so pisali le za svoje rojake, imajo največjo veljavo. Herbert Dhlomo je v *Valley of Thousand Hills* (Dežela tisočerih gričev) zastavil vse polno globokih vprašanj: »Mar se moram še vedno bojevati in dobivati nove brazgotine? Mar si moramo svobodo vedno pridobiti s krvjo in ne z znojem? Moje ognjišče ni moje! Tujec sem v lastni deželi...« Znani roman *Cry the Beloved Land* (Joči, ljubljena dežela) velikega pisatelja Alana Patona je začel novo literarno šolo. Zgodba je preprosta in ganljiva ter nam odkriva borbo med belci in črnci v nekem velikem mestu. Da bi se približal kmečki preproščini zulujskih oseb, ki so vpletene v to borbo, je pisatelj posegel po arhaičnem biblijskem ritmu. Za mirno in svečano pripovedjo pa se skriva strasten poziv ljudem, naj grade svoje odnose na odkritem, dobrem, globokem patriotizmu. Podobni, a šibkejši so Patonovi novejši romani. Kot kaže, pisatelj literarno delo zapušča ter se vse bolj posveča politiki.

Eden najlepših biserov južnoafriške besedne umetnosti je izšel v zbirki *The Tame Ox* (Krotki bik) romanopisca in mojstra novele Jacka Copa, ki ga uvrščajo med najbolj pomembne južnoafriške pripovednike. Zgodba ima naslov »Misijonarček« in je pretresljiva slika južnoafriškega družbenega gorja. Mlada Afrikanerka poučuje v nedeljski šoli. Mimo njene skupine črnskih otrok pride Afričan. Ko vidi, kako mirno bere svetlolaso dekle zapostavljenim otrokom biblijo, vzkipi. Besen se prerine skozi obroč poslušalcev ter bridko obtoži dekle: biblija bo postala resnično biblija šele takrat, ko bosta v Južni Afriki zavladali pravica in enakost.

Kot afrikanska književnost je torej tudi anglosaška pred viharjem. Paton vodi levo krilo liberalne stranke; Harryja Blooma, ki je objavil resnico o rezervatih, so aretirali; satirični pesnik Delius je visoko literarno nagrado podaril političnim zapornikom; novelistka Doris Lessing je v izgnanstvu; nadarjeni mladi črnski pisatelj Hutchinson je moral, obtožen veleizdaje, pobegniti v Gano; črnski pesnik Abrahams pa je poročil belko, kar je v Južni Afriki zločin.

Po vsem tem sodeč bo moralo slej ko prej priti do sodelovanja belcev s črnci in šele takrat bo Južnoafriška unija zaslužila svoje ime. Mnogi pisatelji to priporočajo in prerokujejo. Zdi se, da je ključ do sožitja v besedah legendarnega črnkega voditelja Luthulija: »Širite dobrine svoje civilizacije!« pravi

belcem. »Le tako jih boste lahko rešili. Širite jih! Nikar jih ne hranite pod steklom, da bi jih le vi uživali! Če boste hranili svojo civilizacijo pod steklom, bo z vami vred ovela in poapnela. A če jo boste širili, bo vedno več ljudi pazilo na njene pridobitve in jih bogatilo. Mi Afričani bi te vrednote zelo radi ohranili, ker so večne!«

Vilko Novak

GLOSE IN KOMENTARJI

TOVARNA NOVIH STARIH ILUZIJ ALI REHABILITACIJA FRICA

Eichmannovske sence, nova nemška militarizacija, novi kljukasti križi in novi nemški revanšizem nam vzbujajo posebno zanimanje za *Tovarno oficirjev* — v kateri nam Hans Hellmut Kirst pripoveduje o oficirski šoli v Wildlingenu ob Maini med 10. januarjem in 31. marcem 1944.

Kaj nam ima povedati novega — za današnjo rabo, ko že ravno danes znova posega v preteklost, v čas, ko se je Tretji rajh zunaj in znotraj pospešeno podiral? Ali je njegovo delo, deležno precejšnje publicitete, plod kakšnega novega spoznanja, kakšne nove ideje, kakšnega novega upanja, da bi utegnila biti zgodovina kdaj tudi učiteljica Nemcev?

Vse kaže, da se nam česa takega ni treba pretirano bati. Roman je kratko in malo precej razvlečena vojaška kriminalka, samo da je usmerjen protinacistično. Postavljen je v okvir oficirske šole, kjer — sicer zelo pozno — prihajajo redki posamezniki do zelo meglene politične in moralne zavesti o tem, da je očitno nekaj narobe, o tem, kaj pravzaprav so ipd., in se zaradi tega spustijo v zelo problematične intrige zoper nekaj nacističnih nadutežev in pokvarjencev. Ves ta čas bedi nad njimi čuječno oko njihovega komandanta, »zadnjega Prusa«, generala Mondersohna. Ta general — prusovsko idealna podoba Nemca in vojaka — na koncu plača svojo prusovsko samovoljnost z glavo in pred usmrtitvijo vzklikne »Vse za Nemčijo!«, medtem ko nadporočnik Krafft, glavni junak te intrigantske drame, popravi ta vzklik v »Vse za drugačno Nemčijo!«.

Pustimo zgodbo, saj je precej dolga, poučna, zabeljena z vojaškimi ocvirki itd., in poglejmo, kako ta roman svoj odpor zoper nacizem utemeljuje, v kaj veruje, kaj predlaga, s kakšnega stališča kritizira in opozarja. Samo tako lahko doumemo, do kakšne stopnje se je povzpela povojna moralna in družbena zavest H. H. Kirsta, hkrati pa morebiti celo to, zakaj je ta knjiga zašla v *Mednarodno knjižnico miru* prijatelja miru dr. Tana v Oslu, navsezadnje pa tudi k nam.

Knjige te knjižnice namreč »utirajo pot v boljšo prihodnost. Njihov namen je pravilno prikazati neuničljive vrednote in pripomoči, da bi se ohranile podobe človeka, ki se v času, ko so te vrednote v nevarnosti, ravna po svoji neodvisni vesti.«

Zdi se, da je v navedenih besedah, natisnjenih v uvodu h knjigi, v tem primeru kljub naivni dobri volji veliko nehotene ironije. Res je, da si je H. H. Kirst prizadeval v svojem romanu upodobiti človeka, ki je spoznal, da za nacistično Nemčijo ni vredno živeti, ki je skušal naučiti svoje praporščake misliti, ki ima pred smrtjo zadoščenje, da je vendarle nekaj storil, čeravno se konec koncev izkaže ravno nasprotno; res pa je tudi, da je v bistvu oboževalec vojaškega duhá »zadnjega Prusa«, da je zastopnik iluzije, po kateri je vojak »porok spo-